

DE WOESTIJN ZAL BLOEIEN

Inhoud

Woord vooraf	7
Inleiding	9
DE WOESTIJN VAN HET HART	15
Zwemmen voor zijn leven	19
In de smeltkroes	23
Zalig de barmhartigen	31
DE ROEP VAN DE STILTE	39
Een wereld vol woorden	43
In de leerschool van de stilte	47
Zwijgen is pelgrimschap	48
Zwijgen is innerlijke waakzaamheid	50
Zwijgen leert spreken	54
Het apostolaat van de stilte	57
Stilte en predikatie	58
Stilte en geestelijke begeleiding	60
Stilte en leven	61
HET ONONDERBROKEN GEBED	65
Het gebed van buitenaf	71
Het gebed van binnenin	75
Gebed en apostolaat	81
Een kort en eenvoudig gebed	81
Een ononderbroken gebed	83
Een alomvattend gebed	87
EPILOOG	91

Woord vooraf

Dit boek dankt zijn ontstaan aan een seminarie van de Yale Divinity School over de spiritualiteit van de woestijn. Het was één van de meest boeiende seminaries waaraan ik ooit heb deelgenomen. Onze groep bestond uit vijf vrouwen en elf mannen. Wij vertegenwoordigden heel uiteenlopende religieuze tradities: geünieerd, leerlingen van Christus, baptist, presbyteriaans, Nederlands gereformeerd, evangelisch, episcopale kerk, rooms-katholiek en Grieks orthodox. Onze leeftijd schommelde tussen nauwelijks twintig en bijna vijftig. Wij kwamen zowel uit de Verenigde Staten als uit Ierland, Nederland en Australië. Samen probeerden wij te ontdekken wat de woestijnvaders en monialen uit de vierde eeuw te zeggen hadden aan mannen en vrouwen die in de twintigste eeuw in dienst van Jezus Christus wilden staan.

Bij het uitwisselen van gedachten en ervaringen als antwoord op de verhalen uit de woestijn, begonnen wij geleidelijk 'de weg van het hart' te zien als de weg die ons verbond ondanks onze talrijke historische, theologische en psychologische verschillen. Dit stimuleerde mij om ook elders over 'de weg van het hart' te spreken.

Ik dank van harte allen die geholpen hebben bij het tot stand komen van dit boek, vooral dan de deelnemers aan het seminarie. Hun talrijke en rijk geschakeerde antwoorden op de uitspraken van de

woestijnvaders stelden mij in staat dit boek aan te bieden als een boek voor allen die betrokken zijn in het kerkelijk dienstwerk.

Ik draag dit boek op aan John Mogabgab, die samen met mij docent was. Ik doe dit niet enkel uit dankbaarheid voor zijn onschatbare bijdrage aan het seminarie en aan dit boek, maar ook en meest van al voor de vijf jaren samenwerking aan de Yale Divinity School. Zijn diepe vriendschap en steun maakten van deze jaren een echt godsgeschenk.

H.N.

Inleiding

Weldra zullen we het tweede millennium van het christelijk tijdperk vieren. Maar de vraag is, of er nog iets zal kunnen gevierd worden. Velen vragen zich af, of de mensheid haar eigen vernietigende krachten zal overleven. Als we denken aan de toenemende armoede en honger, de snelle uitbreiding van haat en geweld in elk land en tussen de staten, en de schrikaanjagende organisatie van het wapensysteem, komen we tot het besef dat onze wereld op weg is naar zelfmoord. We worden pijnlijk herinnerd aan de woorden van de evangelist Sint Jan:

Het ware Licht, dat iedere mens verlicht, kwam in de wereld... door Hem geworden, en toch erkende de wereld Hem niet. Hij kwam in het zijne, maar de zijnen aanvaardden Hem niet (Joh. 1, 9-11).

Nog nooit is de duisternis zo groot en het kwaad zo duidelijk aan het werk geweest als nu; en ook meer dan ooit worden de kinderen Gods op de proef gesteld.

De laatste jaren heb ik me afgevraagd, wat het betekent in zo'n situatie ten dienste te staan van het Volk Gods. Wat verwacht men van mannen en vrouwen die licht willen brengen in de duisternis, „om aan armen de Blijde Boodschap te brengen, aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken, en aan blinden, dat zij zullen zien; om verdrukten te laten gaan in vrijheid, om een genadejaar af te

kondigen van de Heer" (Luk. 4, 18-19) ? Wat wordt gevraagd van een man of een vrouw, wier roeping het is deel te nemen aan de verwarring en de doodsangst van onze tijd en terzelfder tijd een woord van hoop te brengen ?

Wij die werkzaam zijn in parochies en scholen, universiteiten, ziekenhuizen en gevangenissen, hebben het inderdaad moeilijk om in deze lastige en pijnlijke periode van onze geschiedenis het licht van Christus te laten schijnen in de duisternis. Velen van ons hebben zich neergelegd bij een algemeen gevoel van geestelijke loomheid. Anderen zijn vermoeid en uitgeput, ontgoocheld en teleurgesteld, bitter en wrokkig gestemd, of vervelen zich eenvoudigweg dood. Nog anderen zijn wel actief en geëngageerd gebleven, maar leiden eigenlijk een leventje waarin zij meer voor zichzelf dan voor Christus werken. Dat is niet zo verwonderlijk. De druk op het apostolaat is immers enorm, de vragen nemen steeds toe en de voldoening wordt almaar kleiner. Hoe kunnen we onze creatieve vitaliteit en onze ijver voor het woord Gods blijven bewaren ? Hoe het verlangen naar dienstbaarheid in ons levendig houden ? Hoe onze veelal verstompte gemeenschappen opnieuw leven inblazen ? Waar kunnen wij voedsel en kracht vinden ? Hoe onze eigen geestelijke honger stillen en onze dorst lessen ?

Over dit alles wil ik het hebben op de volgende bladzijden. Ik hoop hiermee enkele gedachten en richtlijnen te kunnen meegeven, die ons misschien zullen helpen bij onze inspanning om levende getuigen van Christus te blijven tijdens de komende jaren — jaren waarin we ongetwijfeld zullen be-

koord worden tot ongeloof, gemakzucht, egocentrisme en wanhoop.

Aan wie zullen we raad vragen? Aan Jacques Ellul, William Stringfellow, Thomas Merton, Teilhard de Chardin? Zij zeggen ons allen veel. Ik denk echter eerder aan een meer primitieve inspiratiebron, die ons — door haar ondubbelzinnigheid, eenvoud en concreetheid — zonder omwegen kan leiden naar het hart van onze strijd: de *Apophthegmata Patrum*, de *Uitspraken van de woestijnvaders* óf de *Vaderspreuken*. De woestijnvaders die zich in de vierde en de vijfde eeuw hadden teruggetrokken in de eenzaamheid van de Egyptische woestijn kunnen ons, mensen op het einde van de twintigste eeuw, heel wat leren. De woestijnvaders — onder hen waren ook woestijnmoeders — waren christenen op zoek naar een nieuwe vorm van martelaarschap. Na de vervolgingen immers was het niet meer mogelijk nog een bloedige getuige van Christus te zijn. Dat wil echter niet zeggen, dat de wereld zich bekeerd en Christus aanvaard had: de wereld bleef de duisternis beminnen meer dan het licht (Joh. 3, 19). De wereld was wel niet langer meer een vijand van de christen, maar de christen zelf moest nu een vijand worden van de duistere wereld. De vlucht naar de woestijn was de weg geworden om te ontsnappen aan de conventionele waarden van de wereld. Antonius, Agathon, Macarius, Poemen, Theodora, Sarah en Syncletica werden de geestelijke leiders in de woestijn. Zij ontdekten er een nieuw martelaarschap: opstaan tegen de vernietigende krachten van het kwaad en getuigen van de reddende kracht van Christus.

Hun geestelijke commentaar, hun raadgevingen

aan bezoekers en hun buitengewoon concrete ascesepraktijken vormen de grondslag van mijn gedachten over het geestelijk leven van vandaag. Zoals de woestijnvaders en woestijnmoeders moeten ook wij een praktisch en realiseerbaar antwoord vinden op de vermaning van Paulus:

Stemt uw gedrag niet af op deze wereld. Wordt andere mensen, met een nieuwe visie. Dan zijt ge in staat om uit te maken wat God van u wil, en wat goed is, wat zéér goed is en volmaakt (Rom. 12, 2).

Ik wil een bepaald stramien gebruiken en neem hiervoor het verhaal over abt Arsenius. Arsenius was een welopgevoed Romein uit de rang van de senatoren en leefde aan het hof van keizer Theodosius als privéleermeester van de beide keizerlijke prinsen Arcadius en Honorius.

Toen abt Arsenius nog aan het hof verbleef, bad hij eens aldus tot God: „Heer, leid mijn leven zo, dat ik gered word“. En er kwam een stem die tot hem sprak: „Arsenius, vlucht de mensen, dan word je gered“. Toen hij zich afgezonderd had en leefde als monnik, bad hij eens hetzelfde nogmaals. En hij hoorde een stem tot hem zeggen: „Arsenius, vlucht, zwijg, bewaar de stilte. Want dat zijn de wortels van de zondeloosheid“.¹

De woorden *vlucht*, *zwijg* en *bid* zijn een samenvatting van de ganse woestijn-spiritualiteit. Zij wijzen ons drie wegen aan om te voorkomen dat

wij gevormd zouden worden naar het beeld van de 'wereld', en dus ook drie wegen om te leven in de Geest.

Eerst zou ik willen nagaan wat 'vluchten voor de wereld' voor ons betekent; hier komt dan ook de 'woestijn van het hart' ter sprake. Vervolgens zal ik het hebben over de stilte als essentieel element van het apostolaat. Tenslotte zal ik u spreken over de oproep om onophoudelijk te bidden.

De woestijn van het hart

Niemand beter dan Sint Antonius, de 'vader van de monniken', kan ons leren welke belangrijke rol de woestijn speelt in ons actieve en apostolische leven. Antonius werd geboren omstreeks 251 in een Egyptisch boerengezin. Toen hij achttien jaar oud was, hoorde hij eens in de kerk de woorden uit het evangelie:

Ga naar huis, verkoop wat ge bezit en geef het aan de armen... En kom dan terug om Mij te volgen (Mt. 19, 21).

Antonius hoorde deze woorden als tot hem persoonlijk gericht. Na een tijd te hebben geleefd als arme arbeider aan de rand van zijn dorp, trok hij zich terug in de woestijn, waar hij gedurende twintig jaar leefde in volkomen eenzaamheid. Tijdens die jaren werd Antonius verschrikkelijk op de proef gesteld. Al zijn menselijke zekerheden stortten ineen en een afgrond van zonden opende zich voor hem. Maar hij overwon de bekoring: niet door eigen wilskracht of ascese, maar wel door een onvoorwaardelijk vertrouwen op de genade van Jezus Christus. Toen hij terugkeerde uit de woestijn, ontdekte het volk in hem de kwaliteiten van een echt 'gezond' mens: zowel van lichaam als van geest en ziel. Van alle kanten stroomde men nu naar hem toe om genezing, troost en leiding. In zijn hoge ouderdom trok Antonius zich nog dieper in de woestijn terug, om totaal opgenomen te worden

in een communio met God. Hij stierf in het jaar 356 en was ongeveer honderd en vijf jaar oud.

De geschiedenis van Sint Antonius, ons door Sint Athanasius verteld, laat duidelijk zien dat wij ons valse en onechte ik moeten loslaten om het te laten omvormen tot het ware zelf van Christus. Zij laat ons ook zien, dat deze omvorming gebeurt in de woestijn van het hart. En tenslotte toont zij ons ook, dat het echte apostolaat voortkomt uit dit omgevormde en bekeerde ik. Welnu, ik zou deze drie aspecten uit het leven van Sint Antonius willen behandelen en er de lessen uit trekken voor ons apostolaat.

Zwemmen voor zijn leven

In zijn inleiding tot *Wijsheid uit de woestijn* schrijft Thomas Merton:

Het leven in de maatschappij... werd door hen (de woestijnvaders) gezien als een soort schipbreuk: ieder voor zich moest zwemmen voor zijn leven. Die mensen geloofden dat je laten meedrijven op de golven — door passief de standpunten en waarden van de maatschappij die ze kenden, aan te nemen — enkel en alleen op een ramp kon uitlopen.¹

Deze opmerking brengt ons regelrecht tot de kern van het probleem. Onze maatschappij is niet een gemeenschap die zomaar de liefde van Christus uitstraalt, maar eerder een gevaarlijk netwerk van overheersen en manipuleren waarin we gemakkelijk verstrengeld kunnen geraken en onszelf verliezen. We moeten ons de vraag durven stellen: wij, die in dienst staan van Christus en onze broeders, zijn misschien wijzelf niet reeds door onze wereld van duisternis zozeer gevormd dat wij blind zijn geworden voor onze eigen wanhopige situatie en die van de anderen? Hebben wij nog wel de kracht en de energie om te zwemmen voor ons leven?

Laten we even stilstaan bij de routine van elke dag. Over het algemeen hebben wij het zeer druk. We moeten talrijke vergaderingen bijwonen, veel bezoeken afleggen en allerlei diensten op ons nemen. Onze agenda's staan vol verplichtingen, onze

dagen en weken zijn gevuld met engagementen en onze jaren puilen uit van plannen en vooruitzichten. Er is zelden een ogenblik dat we niets te doen hebben. We leven op een zodanig ritme, dat zelfs de tijd ontbreekt om ons af te vragen of onze gedachten, woorden en daden wel *waard* zijn om gedacht en uitgesproken en gedaan te worden. We stellen ons tevreden met een compromis tussen onze vele plichten en verantwoordelijkheden, en we leven ermee alsof het om een authentieke beleving van het evangelie ging. We moeten de mensen aansporen om naar de kerk te gaan, de jeugd interesseren, geld vinden en vooral iedereen tevreden stellen. Daarenboven willen we op goede voet blijven met het burgerlijk en kerkelijk gezag, geliefd en gerespecteerd worden door de mensen voor wie en met wie we werken. En tenslotte hebben we ook geld en ontspanning nodig om een evenwichtig leven te kunnen leiden. We hebben het even druk als zovele anderen en ons loon is dan ook hetzelfde!

Het gevolg van dit alles is, dat het leven van vele geestelijk-levende mensen dreigt geweldig te verburgerlijken. Hoe is dat mogelijk? Waarom sluiten wij, kinderen van het licht, zo gemakkelijk een verbond met de duisternis? Het antwoord is eenvoudig: omdat onze identiteit, het beeld dat wij hebben van onszelf, op het spel staat. Verburgerlijking maakt ons afhankelijk van onze omgeving. Het wereldse en onechte ik is het ik dat door de standpunten en waarden van onze maatschappij wordt bepaald, zoals Thomas Merton schrijft. Egocentriciteit past wel het best bij het onechte ik, dat een groeiend en onbegrensd verlangen kent naar bevestiging. Wie ben ik? Ik ben ofwel degene die ge-

liefd en geloofd en bewonderd wordt, ofwel degene die onaangenaam is en gehaat of misprezen wordt. Of ik nu muzikant of zakenman of priester ben, dat heeft geen belang. Wat telt, is hoe mijn omgeving me ziet. Als druk in de weer zijn een goede zaak is, dan moet ook ik druk doen. Als geld hebben een teken is van echte vrijheid, dan moet ook ik geld bezitten. Als men veel mensen moet kennen om belangrijk te zijn, dan moet ook ik daarvoor de nodige contacten leggen. Egocentriciteit is bang om te worden ontgoocheld en verlangt dan ook meer werk, geld en vrienden. Dit zoeken van zichzelf is de bron van de twee grote vijanden in het geestelijk leven: de toorn en de hebzucht. Zij zijn de pijlers van een verburgerlijkt leven, de wrange vruchten van ons afhankelijk-zijn van de wereld. De toorn is niets anders dan een impulsieve reactie tegen het feit dat mij iets wordt ontnomen. Als mijn zelfgevoel afhankelijk is van hetgeen de anderen van mij zeggen, dan is de toorn een heel natuurlijke reactie op een woord van kritiek. En als ik mijn zelfgevoel afhankelijk maak van hetgeen ik me kan verschaffen, dan houdt de hebzucht mij zo lang in haar greep tot ik het heb. Hebzucht en toorn staan in zeer nauwe betrekking met het onechte ik, dat ingeperkt wordt door de waarden en standpunten van een maatschappij die niet af is.

Voorals de toorn lijkt wel een algemeen verschijnsel geworden in de Kerk. Priesters en medewerkers zijn misnoegd over hun leiders omdat zij hen niet weten te leiden, en over de gelovigen omdat zij hen niet volgen. Zij zijn kwaad op de christenen die niet naar de kerk gaan, en ook op hen die wel gaan maar dan zonder enthousiasme. Zij zijn

kwaad op hun familie die hen hiervoor de schuld geeft, en niet in het minst zijn ze boos op zichzelf, omdat ze niet zijn zoals ze zouden willen. Deze toorn is niet altijd duidelijk te herkennen, maar manifesteert zich meestal onder een bepaalde vorm van agressiviteit, verdoezeld achter een vriendelijk woord, een glimlach of een beleefde handdruk. Het is een harde en bittere toorn, die ons ook maar voor de minste edelmoedigheid ongevoelig maakt. Als er iets is wat ons apostolaat zo somber en doods maakt, dan is het wel die verborgen en sluwe toorn onder de mensen in dienst van Christus.

Het is duidelijk waarom Antonius en zijn volgelingen het voor het geestelijk leven zeer schadelijk vonden zomaar passief de standpunten en waarden van een maatschappij, die ze kenden, aan te nemen. Ze wisten hoe moeilijk het is voor een christen, en ook voor de Kerk zelf, te leven zonder slaafse afhankelijkheid van algemeen aanvaarde en conventionele waarden. En welk was hun antwoord? Het zinkende schip verlaten en zwemmen voor zijn leven. De plaats van hun 'redding' was de woestijn, de plaats van alleen-zijn. En wat schonk hun die woestijn?